

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ
УКРАЇНСЬКА МИРОТВОРЧА ШКОЛА**

**Українське суспільство в умовах війни:
виклики сьогодення
та перспективи миротворення**

**Матеріали II Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

**15 червня 2018 року
м. Маріуполь**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УПРАВЛІННЯ
УКРАЇНСЬКА МИРОТВОРЧА ШКОЛА**

**УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
В УМОВАХ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
МИРОТВОРЕННЯ**

**Матеріали II Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

**15 червня 2018 року
м. Маріуполь**

Петрова Озель Л.П.,

доцент

Харківського національного

педагогічного

університету ім. Г.С.Сковороди,

к.філол.н., доцент,

м. Харків, Україна

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗІВ СОЛДАТА, КОЗАКА, БОГАТИРЯ, СТРІЛЬЦЯ В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Медіапростір, публіцистика, літературно-художня і громадська думка протягом тривалого історичного поступу й особливо в періоди збройних конфліктів звернена до образу людини військового звання, бо саме вона (її поведінка, ступінь моральної, фізичної й бойової підготовки, спроможність взяти на себе відповідальність за захист держави, народу, сім'ї), є, як правило, одним із визначальних критеріїв іміджу держави, її спроможності бути рівноправним представником світового геополітикуму.

Особливо привабливими з точки зору лексико-семантичної виразності художнього зображення постають образи *солдата, козака, богатиря, гетьмана, офіцера* у творах світової й української літератури; проте витoki мовного багатства іпостасі військовика зосереджені у фольклорних зразках – думах, історичних піснях, легендах, переказах і, особливо у народних казках, що демонструють багату мовну палітру різнорівневих засобів характеротворення.

Динаміку лінгвопоетичної репрезентації героїв і часу в українському художньому дискурсі від романтизму, реалізму, модернізму, постмодерну до сьогодення простежено в студії О.Маленко, прокоментовано світоглядно-естетичні орієнтири формування образу героя залежно від часу й потреб суспільства в героїці [1]. Особливостям лексико-семантичних інтерпретацій слова у фольклорних текстах присвячені розвідки Л. Мацько, Н. Данилюк, О. Молодичук, Т. Харламової, Г. Горох, М. Шемуди. Однак проблема лінгвостилістичної виразності образу військового у фольклорних текстах, зокрема казках, залишається малодослідженою і потребує сучасних наукових обґрунтувань.

Метою цієї розвідки є систематизація та аналіз лексико-семантичних засобів представлення образів солдата, козака, богатиря, стрільця в дискурсі українських народних казок «Про солдата, вовка, ведмедя і сокола», «Солдатські сини-богатирі (Котигорошки)», «Як солдат із зуба борони юшку варив», «Козаки і смерть», «Солдат і

смерть», «Про Сученка-богатиря», «Про богатиря Сухобродзенка Йвана і Настасію Прекрасну», «Козак Мамарига», «Юрза-Мурза і стрілець-молодець».

Актуальність студії пов'язана із необхідністю наукового й художнього переосмислення лінгвістичних параметрів зображення військових у фольклорному дискурсі з урахуванням традицій та новими викликами сучасності. Традиційно фольклорна колоритність образів солдата, козака, богатиря спричинила появу низки мовних засобів зображення героїв та їх оточення і в художній літературі від «Салдацького патрета» Г. Квітки-Основ'яненка до «Аеропорту» С. Лойка, «Червоного сонця» В. Шкляра, «Іловайська» Є. Положія та ін., художньо-мовний контент яких безумовно потребує подальших студіювань.

З-поміж лексико-семантичних засобів представлення персонажів – воїнів і богатирів – вагоме місце посідають назви дій, що презентують надзвичайні властивості героїв, особливі риси, що вирізняють їх із оточення: *«А вони ростуть не по літах, а по годинах – так ростуть, як з води йдуть. Виросли за вісімнадцять годин, як за вісімнадцять літ. Цар пооддавав у школу, і вони вчаться грамоті ще краще того, котрий їх учить»* [3, с. 201]; через прийом градації передають їх надзвичайну силу, спритність: *«Він як припустив свого коня, як подскочив до неї, як ударив шаблею – вона так кров'ю й окипіла»* [3, с. 208]; дії, що презентують загадкові завдання, призначені для виконання за певну винагороду: *«Йди туди, не знать куди, візьми таке, не знать яке!»* [3, с. 406]; представляють чудодійне походження героїв: *«Привела сина кухарка, привела сина цариця, привела сина й собака...»* [3, с. 201].

Назви дій, що програмує подальший успішний перебіг життя героя, його динаміку у відповідній темпоральній послідовності, стилізовані під замовляння, спрямовані на привертання позитивної життєвої енергії і досягнення результату, можуть характеризувати й інших персонажів антагоністичного табору (змій): *«– Нічого, мій коню, – каже. – Ще ми прийдемо, виоремо, насіємо жита, жито виросте, пожнемо, намолотимо, наваримо пива, нап'ємось і поїдемо доганять, тоді й доженемо»* [2, с. 184].

Представники війська – козаки, солдати, народні герої – богатирі, стрільці у текстах казок [2; 3; 4] постають як 1) здатні до чудодійних перетворень: *«Добіга до чорного моря, ударився об землю, став соколом, знявся і полетів»* [2, с. 86], спроможні до переміщень із одного світу в інший: *«Приходить він на той світ», «Ходить по пеклу, муштрується»* [4, с. 165]; 2) звільняють від сил зла, перемагають істот надзвичайної сили (Смерть, Чорт, баба, змій); 3) виконують миротворчу й правову місію: *«А козак Мамарига від їхав тим конем та й думає: «Треба моїх побратимів шукати та їм їхнє майно повернути, що колись в них розбійники відняли»* [3, с. 192].

У сфері номінацій, що характеризують заняття й оточення героїв, основне лексико-семантичне навантаження мають назви військової справи: *білет, чиста відставка, гауптвахта (обвахта)*; назви обрядових дій і ритуалів: *вовча служба, ведмежа служба, соколова служба, крутити на крузі* (казка «Про солдата, вовка, ведмеда і сокола»), *побратимство, побрататися*; лексеми, що представляють героїв тваринного світу, найчастіше як помічників: *вовк, ведмідь, сокіл, коні, зайчиця, заєць, сокіл, качка, комашечка, шерстні* (шершні), *охота* (збірна назва тварин, що допомагають героям); онімізованих представників фауни (*кінь Гивер*); фантастичних, суто казкових істот: *Баба Яга, Смерть, змій; баба, Білий Полянин*; назви занять, специфічних видів діяльності та знарядь для їх виконання: *полювання, шаблі, пістолети, лучок і стріл пучок, меч, канат, шило, молоток, швайка, тесак, лата, кулик, торбинка-дротянка, чарівні чоботи*, назви реальних осіб, як онімізованих, так і без імені: *цар, цариця, царівна, дівчиця-красавиця, циган, баба, гончар, Сухобродзенко Йван, Сухобродзенко Василь, Настасія Прекрасна, Царенко, Куховарич, Сученко, Гнат Булат*; назви чарівних і магічних предметів, за допомогою яких можна передбачити майбутнє, зрозуміти, яка доля спіткала героя: *рукавиці* (казка «Про солдата, вовка, ведмеда і сокола»), *кулик* – обмолочений сніп жита чи пшениці для покрівлі («Солдатські сини-богатирі (Котигорошки)»), *цільюща і живлюща вода* («Про богатиря Сухобродзенка Йвана і Настасію Прекрасну»); фразеологізми: *«що у волос, що у голос»* (однакові), *«так ростуть, як із води йдуть»* (швидко) [2, с. 174]; *«полум'я п'є, яру пшеницю їсть»* (про коня) [1, с. 175]; лексика локалізації казкового простору: *Чуй-ліс, десяте царство, море*; оніми християнської релігії: *святий Юрій, Кузьма і Дем'ян*: *«Став бігти, дивиться – кузня, а в тій кузні Кузьма і Дем'ян»* [3, с. 208].

У зображенні козака й солдата відсутні покази військового способу життя, героїчних подвигів, натомість дискурс народної казки більшою мірою послуговується лексикою, що представляє розумові, креативні, емоційно-вольові якості персонажів-воїнів, їх гуманістичні інтенції – визволити з полону, допомогти, примирити, знищити зло, запобігти будь-яким його проявам.

Усвідомлення необхідності збереження національно-етнічної самобутності, державно-політичної цілісності та очевидність потреби формування прогресивного ментального портрету українців цілком логічно викликає зростання наукового інтересу до художньо-естетичного образу військового в різних його проявах (богатиря, козака, гетьмана, гайдамаки, рекрута, офіцера, солдата тощо). Зокрема популярність образу козака, солдата, богатиря в художньо-мовній тканині народних казок засвідчує його яскравість, виразність, значущість у плані лексико-семантичного представлення етносоціуму, до якого належить представник військового звання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маленко О. Герої й час в українській поезії (спроба лігвопоетичної інтерпретації) // Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. Харків: ХІФТ, 2015. Вип. 2. С. 66 – 74.
2. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1991. 367 с.
3. Українські народні казки. Харків: Гриф, 2000. 416 с.
4. З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників. Київ: Радянська школа, 1990. 507 с.
5. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні. Луцьк: РВВ ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 511 с.
6. Юдкін І.М. Формування визначників української культури: культурологічні студії. Київ: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2008. 184 с.
7. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. 533 с.
8. Петрова Озель Л.П. Лексико-семантичні особливості оповідання Г. Квітки-Основ'яненка «Салдацький патрет» // Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – Харків: ХІФТ, 2015. Вип. 2. С. 38–44.

*Погребняк Л.О.,
доцент кафедри
екологічного менеджменту
Донецького державного
університету управління,
к.тех.н., доцент,
м. Маріуполь, Україна*

**РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ДЛЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ
ТЕРИТОРІЙ**

В умовах збереження дестабілізації політичного, економічного, соціального стану на окупованих територіях, суб'єкти якого протягом багатьох років були пов'язані інтеграційними процесами та спільними проектами в різних областях науки та економіки